

Prof. dr hab. Aleksander Lipiński

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

ORCID: 0000-0002-9947-0007

e-mail: a.lipinski@ujd.edu.pl

Sytuacja prawna podziemnych tras i obiektów turystycznych

Legal situation of underground routes and underground tourist facilities

Streszczenie

Wnętrze skorupy ziemskiej bywa wykorzystywane w celach turystycznych, rekreacyjnych, leczniczych, a nawet sportowych, rozrywkowych oraz innych. Przykładem są wyrobiska nieczynnych (zlikwidowanych) podziemnych zakładów górniczych, jaskinie oraz inne podobne obiekty, zwłaszcza o charakterze militarnym. Ich prawna sytuacja jest niezwykle zróżnicowana i pełna wątpliwości. Do wykorzystywania (w opisanych wyżej celach) wyrobisk podziemnych zlikwidowanych zakładów górniczych odpowiednio stosuje się większość wymagań prawa geologicznego i górniczego. Przestrzeń, w granicach której znajdują się wspomniane obiekty, nie jest objęta prawem własności gruntowej; stanowi ona przedmiot prawa własności górniczej przysługującej Skarbowi Państwa. Brak podstaw, by rozwiązania te stosować do pozostałych obiektów podziemnych. W większości przypadków znajdują się one w granicach przestrzennych nieruchomości gruntowych. Dodatkowa trudność polega na tym, że niesłychanie trudno jest ustalić kryteria rozgraniczające przestrzeń objętą granicami nieruchomości gruntowych od stanowiących przedmiot własności górniczej. Obydwie wspomniane kategorie obiektów podziemnych mogą kwalifikować się do objęcia ochroną dotyczącą zabytków, ale nie zawsze mieszczą się w podziale zabytków na „ruchomości” i „nieruchomości”. Powstaje więc wątpliwość, czy w ogóle mogą one podlegać ochronie jako zabytki.

Słowa kluczowe: podziemne obiekty turystyczne, zlikwidowany zakład górniczy, inne obiekty podziemne, dopuszczalność uznania za zabytek, przestrzenne granice ochrony

JEL: K23

Wprowadzenie

Problematyka gospodarowania geologicznymi zasobami skorupy ziemskiej (w tym złożami kopalin) jest przede wszystkim przedmiotem Prawa geologicznego i górniczego¹. Co prawda jego podstawowym przedmiotem jest określenie zasad i warunków:

Abstract

The interior of the earth's crust is sometimes used for tourism, recreational, therapeutical and even sports, entertainment or other purposes. Example includes closed excavations of underground mining plants, caves and other similar objects, especially of a military nature. Their legal situation is extremely varied and full of doubts. Most of the requirements of the Geological and Mining Act apply, *mutatis mutandis*, to the use (for the purposes described above) of underground excavations workings of liquidated mining plants. The space within which the said objects are located is not covered by land ownership; it is the subject of a mining property right vested in the State Treasury. There are no grounds to apply these solutions to other underground facilities. In most cases, they are located within the spatial boundaries of land properties. An additional difficulty is the fact that it is extremely difficult to establish the criteria separating the space covered by the boundaries of land properties from those constituting the subject of mining property. Both of the above-mentioned categories of underground objects may qualify for monument protection, but they do not always fill into the division of monuments into "movable" and "immovable" (real property) objects. Therefore, it is doubtful whether they can be protected as monuments at all.

Keywords: underground tourist facilities, liquidated mining plant, other underground facilities, admissibility to be recognized as a monument, spatial protection borders

- wykonywania prac (zwłaszcza robót) geologicznych,
- wydobywania kopalin ze złóż,
- podziemnego bezzbiornikowego magazynowania substancji,
- podziemnego składowania odpadów,
- podziemnego składowania dwutlenku węgla w celu przeprowadzenia projektu demonstracyjnego wychwytu i składowania dwutlenku węgla,

to jednak znajduje ono odpowiednie zastosowanie² również m.in. do „robót prowadzonych w wyrobiskach zlikwidowanych podziemnych zakładów górniczych w celach innych niż określone ustawą, w szczególności turystycznych, leczniczych³ i rekreacyjnych” (art. 1 ust. 1 w zw. z art. 2 ust. 1 pkt 2 pr.g.g.). Funkcją tego ostatniego rozwiązania jest przede wszystkim potrzeba zapewnienia niezbędnych standardów szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. Wykorzystywanie wnętrza skorupy ziemskiej bez względu na jego cel wiąże się bowiem z zagrożeniami, które albo nie występują w związku z działalnością wykonywaną „na powierzchni”, albo ich skala jest zdecydowanie większa. Przykładem mogą być zagrożenia wodne, obrywem skał, gazowe i wiele innych. Celem artykułu jest sygnalizacja rozwiązań prawa wyznaczających prawną sytuację tego rodzaju obiektów.

Własność obiektów podziemnych

Przed wszystkim powstaje pytanie, do kogo należą podziemne wyrobiska górnicze, w tym stanowiące części zlikwidowanych zakładów górniczych, a także naturalne pustki znajdujące się w górotworze. Odpowiedź na to pytanie, teoretycznie rzecz biorąc, jest stosunkowo prosta. Określone ustawą złoża kopalin (węglowodórów, węgla kamiennego, metanu występującego jako kopalina towarzysząca, węgla brunatnego, rud metali z wyjątkiem darniowych rud żelaza, metali w stanie rodzimym, rud pierwiastków promieniotwórczych, siarki rodzimej, soli kamienniej, soli potasowej, soli potasowo-magnezowej, gipsu i anhydrytu, kamieni szlachetnych, pierwiastków ziem rzadkich, gazów szlachetnych, a także złoża wód leczniczych, wód termalnych i solanek) są objęte prawem własności górniczej, przysługującej Skarbowi Państwa. Jej przedmiotem są również części górotworu położone poza granicami przestrzennymi nieruchomości gruntowych, w szczególności znajdujące się w granicach obszarów morskich Rzeczypospolitej Polskiej (art. 10 ust. 1–2 oraz ust. 4 pr.g.g.). Inaczej mówiąc, skoro wyrobiska podziemnych zlikwidowanych zakładów górniczych (w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 2 pr.g.g.) znajdują się w przestrzeni objętej prawem własności górniczej, to tym samym stanowią jej przedmiot. Problem jest jednak dość złożony. Przed wszystkim wspomniane wyrobiska zawsze muszą mieć połączenie z „powierzchnią”, a w praktyce z nieruchomościami gruntowymi. Wszelkie próby ustalenia, na jakiej głębokości przebiega „dolna” granica nieruchomości gruntowej i zaczyna się przestrzeń objęta własnością górniczą, przypominają problem rozwiązania kwadratury koła. Co prawda w sprawach nieuregulowanych w ustawie do własności górniczej, a także do rozstrzygania sporów między Skarbem Państwa a właścicielami gruntów (a ściślej rzecz biorąc – nieruchomościami gruntowymi) stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu cywilnego, a także prawa geodezyjnego i kartograficznego dotyczące nieruchomości gruntowych, w tym ich rozgraniczania (art. 11 pr.g.g.), to jednak powstaje wątpliwość, czy rozwiązanie to może funkcjonować w praktyce. W świetle art. 46 § 1 k.c.⁴ w zw. z art. 143 k.c.⁵ nie ma bowiem wątpliwości, że nieruchomością gruntową może być wyłącznie powierzchnio- wy wycinek skorupy ziemskiej. Powstaje natomiast pytanie,

według jakich przesłanek wyznaczyć przestrzenny zakres prawa własności tak rozumianej nieruchomości. Obecny stan prawny jest bowiem reliktem rozwiązań powstałych w czasach gospodarki nakazowo-rozdziałowej zdominowanej przez monopol państwa obejmujący kluczowe sektory gospodarki, kiedy to odpowiedź na pytanie, czyją własnością są złoża kopalin oraz wnętrza skorupy ziemskiej, nie miało znaczenia praktycznego. *De lege lata* natomiast nieruchomością gruntową nie jest struktura jednolita. Przed wszystkim obejmuje ona wyłącznie powierzchniowy fragment skorupy ziemskiej, a w dodatku w jej granicach przestrzennych mogą znajdować się obiekty należące do Skarbu Państwa, a przede wszystkim złoża kopalin wymienionych w art. 10 ust. 1 pr.g.g. Innym przykładem są wody podziemne, które również stanowią własność Skarbu Państwa (art. 211 ust. 1 Prawa wodnego⁶).

Nieruchomość gruntowa i wnętrza skorupy ziemskiej

Racjonalne rozwiązanie problemu art. 46 § 1 oraz art. 143 k.c. bez ingerencji prawodawcy nie wydaje się możliwe. Dodatkowa trudność polega na tym, że przedmiotem własności górniczej są przede wszystkim złoża określonych w ustawie kopalin. Złoże kopaliny zostało zdefiniowane jako naturalne nagromadzenie minerałów, skał oraz innych substancji, których wydobywanie może przynieść korzyść gospodarczą⁷ (art. 6 ust. 1 pkt 19 pr.g.g.). Rozwinięcie związanych z tym wątpliwości wykracza poza ramy tematu. Prowadzą one natomiast do wniosku, że prawne pojęcie nieruchomości cechuje się znacznym stopniem niedokładności i uznaniowości, co m.in. wpływa na prawny status obiektów podziemnych, w tym zwyczajowo określanych jako „podziemne trasy turystyczne”. Przykładami mogą być zlikwidowane kopalnie soli (Bochnia, Wieliczka), węgla kamiennego (Guido), a nawet podziemne obiekty pomocnicze (jak tzw. Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna w Zabrze⁸). Co prawda są one połączone z powierzchnią (w potocznym znaczeniu tego określenia), a w konsekwencji ich udostępnienie odbywa się z nieruchomości gruntowych, to jednak w przeważającej mierze znajdują się one poza granicami przestrzennymi tych ostatnich, a zatem w przestrzeni objętej własnością górniczą Skarbu Państwa. Sprawa ulega dalszej komplikacji w związku z turystycznym wykorzystywaniem innych obiektów podziemnych.

Obiekty podziemne poddane Prawu geologicznemu i górnictwu

W praktyce odesłanie przewidziane w art. 2 ust. 1 pkt 2 pr.g.g. oznacza, że przesłankami funkcjonowania obiektów podziemnych zlokalizowanych w wyeksploatowanych złożach kopalin są m.in. uzyskanie tytułu prawnego do przestrzeni, w granicach której się one znajdują, a ponadto objęcie prowadzonych tam „robót” rygorami bezpieczeństwa kształtowanymi Prawem geologicznym i górnictwem. Skoro obiekty te stanowią przedmiot prawa własności górniczej, to w konsekwencji jedy-

nym sposobem, w jaki Skarb Państwa może rozporządzić swym prawem, jest ustanowienie użytkowania górniczego. Prawo to powstaje w drodze umowy, pod rygorem nieważności zawartej na piśmie, oraz za wynagrodzeniem. Jego treścią jest wyłączność uprawnionego (użytkownika górniczego, którym w takiej sytuacji jest podmiot prowadzący obiekt podziemny wymieniony w art. 2 ust. 1 pkt 2 pr.g.g.) do korzystania z oznaczonej części górotworu w celach określonych Prawem geologicznym i górnictwem (art. 16 pr.g.g.). Skarb Państwa jest w takich sprawach reprezentowany przez zarząd województwa (art. 12 ust. 2 pkt 2 pr.g.g.). Słabością ustawy jest natomiast to, że nie daje ona żadnych wskazówek pozwalających na ustalenie wysokości wspomnianego wynagrodzenia. Brak podstaw do określenia ich w drodze aktu wykonawczego. W omawianych sprawach wynagrodzenie to określa się zatem całkowicie uznaniowo. Wyodrębniony technicznie i organizacyjnie zespół środków służących bezpośrednio do wykonywania działalności określonej w art. 2 ust. 1, obejmujący wyrobiska górnicze, obiekty budowlane, urządzenia oraz instalacje, jest „zakładem” (art. 6 ust. 1 pkt 17a pr.g.g.), do którego należy odpowiednio stosować (Rakoczy, 2015, s. 36) m.in. wymagania dotyczące ruchu zakładu górniczego. Pozwala to na objęcie tego rodzaju obiektów wymaganiami bezpieczeństwa zbliżonymi do tych, które dotyczą „zakładu górniczego”⁹. Jednym ze źródeł wątpliwości jest znaczenie określenia „zlikwidowany podziemny zakład górniczy”. Pojęcie zakładu górniczego pojawiło się w prawie polskim dopiero za sprawą rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 30.11.1930 r. – Prawo górnictwa¹⁰. Przedmiotem penetracji turystycznej są natomiast podziemne wyrobiska sprzed wielu lat, jak np. sztolnie kopalń dolnośląskich (Złoty Stok, Kopalnia Złota Aurelia, Kopalnia Amalia; zob. Rzeczycki, 2020, s. 34), kopalnia krzemienia w Ostrowcu Świętokrzyskim¹¹ czy Groty Nagórzyckie w Tomaszowie Mazowieckim¹², Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach, Sztolnia Czarnego Pstrąga, Chełmskie Podziemia Kredowe¹³ oraz wiele innych. Powstały one (a w niektórych przypadkach również zakończyły swą działalność) w czasach, w których pojęcie „zakładu górniczego” nie było znane (Sabański, 2007 s. 225). W świetle Prawa geologicznego i górnictwa takie obiekty bezspornie są natomiast „zakładami” rozumianymi jako wyodrębnione technicznie i organizacyjne zespoły „środków służących bezpośrednio do wykonywania działalności określonej w art. 2 ust. 1 (...), w tym wyrobiska górnicze, obiekty budowlane, urządzenia oraz instalacje” (art. 16 ust. 1 pkt 17a).

Przedstawienie szczegółów dotyczących sposobu rozumienia odesłania przewidzianego w art. 2 ust. 1 pkt 2 pr.g.g. wykracza poza ramy opracowania (Schwarz, 2013, s. 51 i n.). Literalnie rzecz biorąc, dotyczy ono wyłącznie „robót prowadzonych w wyrobiskach zlikwidowanych zakładów górniczych”, co trudno ocenić jako rozwiązanie racjonalne. Przede wszystkim odróżnienie robót podziemnych oraz wykonywanych „na powierzchni” nie zawsze jest możliwe. Przykładem może być zlokalizowana na powierzchni instalacja służąca do transportu pionowego (wyciąg szybowy zapewniający dotarcie do wyrobiska podziemnego) czy też służąca do wentylacji bądź odwadniania wspomnianych wyrobisk. Innym źródłem wątpliwości mogą być standardy bezpieczeń-

stwa związane np. z oprowadzaniem turystów, funkcjonowaniem obiektów gastronomicznych zlokalizowanych we wspomnianych wyrobiskach czy też organizowania tam imprez rozrywkowych, kulturalnych itp. Wykonywane w ich ramach czynności trudno nazwać „robotami” (Lipiński, 2016, s. 35 i n.; 2019, s. 33 i n.).

Pozostałe obiekty podziemne

Przedmiotem penetracji turystycznej, rekreacyjnej oraz sportowej są również inne obiekty podziemne. Przede wszystkim dotyczy to naturalnych pustek znajdujących się we wnętrzu skorupy ziemskiej. Przykładem jest np. Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie (Rzeczycki, 2016, s. 41) oraz wiele innych jaskiń (np. tatrzańskich i jurajskich). Nie są one objęte rygorami Prawa geologicznego i górnictwa. Brak więc podstaw do obejmowania ich użytkowaniem górnictwem oraz stosowania w nich standardów bezpieczeństwa związanych z zakładem górnictwem. Należy jednak odnotować, że niektóre podmioty prowadzące działalność w zakresie udostępniania takich jaskiń dobrowolnie wdrażają niektóre wymagania bezpieczeństwa opartego na Prawie geologicznym i górnictwem. Lokalizacja tych obiektów jest również dość zróżnicowana (Roszkiewicz, 2011, s. 5 i n.); w niektórych przypadkach z powodzeniem można bronić zapatrywania, że znajdują się one w granicach (przestrzennych) nieruchomości gruntowych. Jeżeli natomiast jaskinie są objęte obszarami bądź obiektowymi formami ochrony przyrody, zasady ich udostępniania są określane na podstawie rozwiązań przewidzianych ustawą z 16.04.2004 r. o ochronie przyrody¹⁴. Ta ostatnia nie określa natomiast jakichkolwiek standardów bezpieczeństwa w tym zakresie.

Należy odnotować również istnienie innych obiektów podziemnych pochodzenia antropogenicznego, które są przedmiotem penetracji turystycznej bądź sportowo-rekreacyjnej. Są nimi różne budowle podziemne, przeważnie powstałe w związku z działaniami wojennymi bądź w celach magazynowych. Przykładami mogą być podziemne obiekty Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, Kompleks Włodarz, Twierdza Toruń – Fort IV (część podziemna), Podziemia Będzińskie¹⁵, Lubelska Trasa Podziemna¹⁶ oraz wiele innych. Nie są one objęte rygorami Prawa geologicznego i górnictwa¹⁷ i można przyjąć, że co najmniej niektóre z nich znajdują się w granicach przestrzennych nieruchomości gruntowych¹⁸. Co prawda część z nich wykonywano techniką górnictwa, to jednak brak podstaw, by traktować je jako „zlikwidowane podziemne zakłady górnicze” czy też „zakłady” w rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 17a pr.g.g.

Prawo podmiotowe to obiektu podziemnego

Ten, kto prowadzi działalność w zakresie wykorzystywania opisanych wyżej obiektów, musi (zależnie od sytuacji) uzyskać prawo użytkowania górnictwa bądź takie prawo

podmiotowe pochodne od własności, którego treścią jest możliwość ich wykorzystywania (np. turystycznego). W praktyce ustalenie związanych z tym szczegółów może jednak być niezwykle trudne, czego przyczyną jest wadliwy stan prawny, niezapewniający integracji wspomnianych rozwiązań. Jeżeli są to podziemne zlikwidowane zakłady górnicze, prawem tym będzie użytkowanie górnicze. W pozostałych sytuacjach może to być wyłącznie prawo własności gruntowej bądź pochodne od niej prawo podmiotowe, na co praktyka nie zawsze zwraca uwagę.

Podobnie przedstawia się problem zapewnienia standardów bezpieczeństwa, zwłaszcza związanych z wentylacją, transportem, rozpoznawaniem i zwalczaniem zagrożeń naturalnych czy też związanych z funkcjonowaniem urządzeń energomechanicznych, łącznością, ratownictwem itd. Nie da się również wykluczyć, że funkcjonowanie wspomnianych obiektów stanie się przyczyną szkód, zwłaszcza powstałych w nieruchomościach. Jeżeli zostaną one spowodowane działalnością prowadzoną w podziemnych obiektach objętych hipotezą art. 2 ust. 1 pkt 2 pr.g.g., podstawą odpowiedzialności będzie Prawo geologiczne i górnicze (art. 144 i n., zwł. art. 146 ust. 2), które co najmniej częściowo odsyła do wymagań kodeksu cywilnego. W pozostałych przypadkach podstawy tej należy upatrywać wyłącznie w kodeksie cywilnym.

Zabytki podziemne

Powstaje pytanie, czy przedstawione wyżej obiekty podziemne mogą być zabytkami. Odpowiedź na to pytanie wymaga analizy ustawy z 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁹. Tak więc zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1). Definicja ta, przede wszystkim ze względu na niedookreśloność występujących w niej określeń, w praktyce nastrocza sporo wątpliwości. Jeżeli bowiem określony „obiekt” ma określone w cytowanym przepisie cechy (które jednak każdy może postrzegać w inny sposób), wówczas jest on zabytkiem bez względu na to, czy którykolwiek organ państwa stwierdził ich istnienie.

Pojęcia nieruchomości i ruchomości nie zostały zdefiniowane w u.zab. Co do zasady należy bronić poglądu, że trzeba je rozumieć tak, jak to przyjęto pod rządem prawa cywilnego. Stosownie do art. 45 k.c. „rzeczami w rozumieniu niniejszego kodeksu są tylko przedmioty materialne”. Dzielą się one na nieruchomości oraz ruchomości. W świetle art. 46 k.c. nieruchomościami są części powierzchni ziemskiej stanowiące przedmiot odrębnej własności (grunty), jak również budynki trwale z gruntem związane lub części takich budynków, jeżeli na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności (§ 1). Pozwala to na rozróżnienie nieruchomości:

- gruntowych,
- budynkowych²⁰,
- lokalowych²¹.

Ruchomościami są natomiast takie rzeczy, które nie są nieruchomościami. Ustawowe określenie „części powierzchni ziemskiej” (art. 46 § 1 k.c.) jest dalekie od jednoznaczności. Językowo „powierzchnia” przeważnie oznacza „zewnętrzną płaszczyznę, zewnętrzną stronę”, „ograniczony, określony obszar, teren”, „teren nad kopalnią” (Skorupka i in., 1969, s. 616). „Powierzchnia ziemi” została natomiast ustawowo zdefiniowana jako ukształtowanie terenu, gleba, ziemia oraz wody gruntowe, z tym że:

a) gleba – oznacza górną warstwę litosfery, złożoną z części mineralnych, materii organicznej, wody glebowej, powietrza glebowego i organizmów, obejmującą wierzchnią warstwę gleby i podglebie,

b) ziemia – oznacza górną warstwę litosfery, znajdującą się poniżej gleby, do głębokości oddziaływania człowieka,

c) wody gruntowe – oznaczają wody podziemne w rozumieniu art. 16 pkt 68 Prawa wodnego), które znajdują się w strefie nasycenia i pozostają w bezpośredniej styczności z gruntem lub podglebiami (art. 3 pkt 25 Prawa ochrony środowiska²²).

Kryterium „głębokości oddziaływania człowieka” oznacza, że w elementem wspomnianej „powierzchni” może być przestrzeń znajdująca się nawet kilka tysięcy metrów poniżej „powierzchni” rozumianej w znaczeniu potocznym. Nie może to jednak stanowić kryterium, które pozwoliłoby na ustalenie granic przestrzennych nieruchomości gruntowych. Definicja przewidziana w art. 3 pkt 25 pr.o.ś. powstała bowiem wyłącznie na potrzeby „ochrony powierzchni ziemi”, polegającej na racjonalnym gospodarowaniu, zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, zapobieganiu zanieczyszczeniu substancjami powodującymi ryzyko oraz na remediacji; zachowaniu jak najlepszego stanu gleby, zapobieganiu ruchom masowym ziemi i ich skutkom; przeciwdziałaniu niekorzystnym zmianom naturalnego ukształtowania powierzchni ziemi (art. 101 i n. pr.o.ś.). Nie można jej odnosić do „powierzchni” w rozumieniu art. 46 oraz 143 k.c.). Rozwiązania kodeksu cywilnego mają charakter autonomiczny w stosunku do art. 3 pkt 25 pr.o.ś. Nie sposób bowiem zakładać, że „nieruchomość gruntowa” obejmuje również przestrzeń „do głębokości oddziaływania człowieka”, bowiem taka wykładnia rażąco kolidowałaby przede wszystkim z art. 10 pr.g.g.

Dalszym źródłem wątpliwości staje się art. 6 ust. 1 pkt 1 lit. e u.zab., wedle którego do zabytków nieruchomych zaliczają się m.in. obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie i inne zakłady przemysłowe (s. 193 i n.). „Kopalnia” jest wprawdzie określeniem używanym potocznie, to jednak co do zasady nie jest pojęciem prawnym²³. Jest ona synonimem obiektu służącego do wydobywania kopalin ze złóż, bez względu na to, czy są one objęte prawem własności gruntowej, czy prawem własności górniczej. Powstaje więc pytanie, czy pojęcie „nieruchomości” w rozumieniu art. 3 pkt 1 u.zab. należy rozumieć tak, jak to przewidują art. 46 § 1 w zw. z art. 143 k.c., czy być może nieruchomością wedle art. 3 pkt 1 u.zab. są również obiekty podziemne znajdujące się poza granicami przestrzennymi nieruchomości gruntowych, a więc

w przestrzeni stanowiącej przedmiot własności górniczej. W świetle przedstawionej wyżej argumentacji brak podstaw, by zakładać, że zaliczenie „kopalń” do zabytków nieruchomości miałyby oznaczać, że zabytkiem nieruchomym są również obiekty, które nie mieszczą się w prawnym pojęciu „nieruchomości” w rozumieniu art. 46 § 1 w zw. z art. 143 k.c. (np. wyrobiska zlikwidowanego zakładu górniczego znajdujące się w przestrzeni stanowiącej przedmiot prawa własności górniczej). Chociaż w dacie uchwalania ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami istniało wiele podziemnych obiektów spełniających kryteria uznania za zabytek, to jednak ustawodawca najwyraźniej nie dostrzegł omawianego problemu. Nie zauważono go również w literaturze przedmiotu (Ginter & Michalak, 2016, s. 56 i n.; Gólat, 2004, komentarz do art. 3; Zeidler, 2007, rozdział 1.1.4.; Ślugoński, 2017, rozdział I). Problem zabytków poza granicami nieruchomości dostrzegła wprawdzie K. Zalaszińska (2020, rozdział 4.4.3), uchylając się jednak od prawnych konsekwencji tej konstatacji. Odnosząc się do cywilnoprawnego zróżnicowania nieruchomości, należy zwrócić uwagę, że nieruchomością zabytkową może być każda z nich, a więc zarówno nieruchomość gruntowa, budynkowa, jak i lokalkowa. Co prawda przeważnie budynek trwale połączony z gruntem stanowi jego część składową, ale cechy zabytku może wykazywać również budynek posadowiony na nieruchomości stanowiącej przedmiot użytkowania wieczystego (nieruchomość budynkowa).

Prawne formy ochrony zabytków

Prawnymi formami ochrony zabytków są m.in.:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 7 u.zab.).

Analiza związanych z tym szczegółów wykracza poza ramy opracowania. Z punktu widzenia tematu największe znaczenie praktyczne mogą mieć wpis do rejestru oraz uznanie za pomnik historii. Wpis do rejestru zabytków następuje w drodze decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków. „Pomnikiem historii” jest zabytek nieruchomy wpisany do rejestru (lub park kulturowy) o szczególnej wartości dla kultury. Ustanowienie takiej formy ochrony następuje w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, określającego granice objętego nią obiektu (art. 15 u.zab.). Jeżeli wyjść z założenia, że nieruchomościami w rozumieniu art. 3 ust. 1 mogą być również obiekty podziemne niemieszczące się w cywilnoprawnym pojęciu nieruchomości, nie ma przeszkód do objęcia ich ochroną przewidzianą

omawianą ustawą z 23.07.2003 r. zarówno przez wpis do rejestru zabytków, jak i uznanie za pomnik historii. W przeciwnym razie należy dojść do wniosku, że przedstawione wyżej rozwiązanie jest niedopuszczalne. Wykładnia art. 3 ust. 1 w zw. z art. 6 ust. 1 pkt 1 lit e u.zab. jednoznacznie przemawia za drugim z tych rozwiązań. Dodatkowy argument wynika z art. 8 ust. 3, który wyraźnie przesądza, że zabytek nieruchomy ma znajdować się w granicach „gruntu”, co bezspornie nie obejmuje wnętrza skorupy ziemskiej. Wpis zabytku nieruchomego ujawnia się²⁴ w księdze wieczystej (art. 9 ust. 4 u.o.zab.). Wnętrze skorupy ziemskiej nie jest natomiast objęte systemem wieczystoksięgowym. Dla określenia przedmiotu ochrony ustawa używa określenia „otoczenie”, rozumiane jako „teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych” (art. 3 pkt 15 u.zab.). Językowo „teren” może być rozumiany jako synonim nieruchomości (jej części bądź zespołu nieruchomości).

Aprobata przedstawionej wyżej wykładni oznacza, że decyzje o wpisie do rejestru zabytków obiektów zlokalizowanych poza granicami przestrzennymi nieruchomości (a więc we wnętrzu skorupy ziemskiej) są obarczone kwalifikowaną wadą prawną (art. 156 § 1 pkt 2 k.p.a.); ocenę tę należy odnieść również do aktów o uznaniu za pomnik historii. Praktyka przechodzi jednak nad tym do porządku dziennego (zob. Dobosz, 2012, s. 547), czego dowodem jest treść wpisów do rejestru zabytków dokonywanych na podstawie omawianej ustawy z 23.07.2003 r. Za „zabytki nieruchome” co najmniej częściowo znajdujące się poza granicami przestrzennymi nieruchomości w granicach województwa śląskiego uznano m.in.:

- Główną Kluczową Sztolnię Dziedziczną na odcinku od rozwidlenia wschodniego – rejon szybu Carnall (Skansen Królowa Luiza) do dawnego wylotu przy ulicy Karola Miarki w Zabrze wraz z najbliższym otoczeniem miejsca przy wylocie (wpis A/220/07),

- zespół zabudowań i wyrobisk chodnikowych dawnej kopalni Guido usytuowanych na poziomie 320 (wpis 425/14).

Są to obiekty, które w przeważającej mierze znajdują się poza granicami przestrzennymi nieruchomości gruntowych. Wiadomo też, że co najmniej niektóre z nich są objęte użytkowaniem górniczym, a zatem są usytuowane w przestrzeni stanowiącej przedmiot prawa własności górniczej. Podobne zastrzeżenia należy zgłosić pod adresem wpisów dokonywanych w poprzednich stanach prawnych. Przykładem może być „dawna kopalnia kruszcu – całość korytarzy po wyrobiskach – pod miastem i terenami rolniczymi” (wpis 442/55 – byłe województwo stalinogrodzkie; wpis 608/66 – byłe województwo katowickie).

Kolejnym przykładem może być pomnik historii określany jako Tarnowskie Góry – podziemia zabytkowej Kopalni Rud Srebrnośnych oraz Sztolnię Czarnej Pstrągi, położony pod miastem Tarnowskie Góry, w województwie śląskim. „Wyrobiska kopalni objęte ochroną obejmują łącznie około²⁵ 150 km chodników i komór położonych na głębokościach od 30 m do 70 m na obszarze około 190 ha, w szczególności:

- sztolnie Fryderyk i Szczęść Boże,
- podziemna kopalnia w obrębie szybów Szczęść Boże, Anioł i Żmija,
- sztolnię odwadniającą Czarnego Pstrąga w obrębie szybów Ewa i Sylwester²⁶.

Rozwiązania wynikające z dawnego stanu prawnego

Sprawa ulega komplikacji z mocy art. 142 u.zab., wedle którego dobra kultury, które na podstawie dotychczasowych przepisów²⁷ zostały uznane za zabytki, wpisane do rejestru zabytków czy też uznane za pomniki historii, są zabytkami rejestrowymi bądź pomnikami historii w rozumieniu obecnego stanu prawnego. Dla określenia przedmiotu ochrony dawne przepisy konsekwentnie używały określenia „przedmiot nieruchomy lub ruchomy”. Do czasu wejścia w życie kodeksu cywilnego (tj. do 1.01.1965 r.) prawne pojęcie nieruchomości (gruntowej) było bowiem całkiem inne. Wystarczy w tej mierze powołać się na rozwiązania (już nieobowiązujące) dekretu z 11.10.1946 – Prawo rzeczowe²⁸. Nieruchomości określono w nim jako „części powierzchni ziemskiej, stanowiące odrębny przedmiot własności” (art. 3). Z kolei art. 30 przewidywał, że „Własność nieruchomości obejmuje także przestrzeń nad i pod jej powierzchnią. Jednakże właściciel nie może sprzeciwiać się działaniom, dokonywanym na takiej wysokości lub w takiej głębokości, że nie zagrażają jego uzasadnionym interesom”. Inaczej mówiąc wspomniany art. 30 był wyrazem konstrukcji zakładającej, że (górne i dolne) granice przestrzenne nieruchomości gruntowej w zasadzie są nieograniczone, a w konsekwencji obejmują m.in. wnętrze skorupy ziemskiej. Z dniem wejścia w życie kodeksu cywilnego właściciel został jednak pozbawiony praw do przestrzeni wykraczającej poza „społeczno-gospodarcze przeznaczenie gruntu”. Była to więc swego rodzaju nacjonalizacja, aczkolwiek nie wprowadzono wówczas normy prawnej przewidującej, że taka przestrzeń staje się przedmiotem prawa własności Skarbu Państwa. Brak miejsca znowu nie pozwala na rozwinięcie szczegółów. Z punktu widzenia tematu jest natomiast istotne, że przed 1.01.1965 r. można było bronić zapatrywania, że w skład nieruchomości gruntowej wchodziły również znajdujące się pod jej powierzchnią wyrobiska górnicze o charakterze historycznym.

Pod rządem dawnego stanu prawnego za pomniki historii uznano następujące obiekty podziemne pochodzenia górniczego:

- Krzemionki – kopalnie krzemienia z epoki neolitu, położone we wsi Sudół w gminie Bodzechów w województwie kieleckim²⁹,
- Wieliczkę – kopalnię soli, położoną pod miastem Wieliczka w województwie krakowskim³⁰,
- Bochnię – kopalnię soli, położoną pod miastem Bochnia w województwie małopolskim³¹.

Co ciekawe, akty uznające przedstawione wyżej obiekty za pomniki historii zostały w Systemie Informacji Prawnej

Lex określone jako „nieobowiązujące”, a podstawę ich uchylecia miał stanowić art. 150 u.zab., czyli przepis derogujący wspomnianą ustawę z 15.02.1962 r. Również system Legalis pod adresem zarządzeń dotyczących Krzemionek oraz Wieliczki używa określenia „wersja nieobowiązująca”. W świetle art. 142 u.o.z. oceny te są jednak oczywiście błędne. Skoro uznanie Krzemionek oraz Wieliczki za pomniki historii nastąpiło pod rządem wspomnianej ustawy z 15.02.1962 r., to w konsekwencji z mocy art. 142 u.zab. obiekty te są pomnikami historii w rozumieniu aktualnie obowiązującego stanu prawnego. Wspomniany przepis przewiduje, że dobra kultury uznane za zabytek na podstawie dotychczasowych przepisów stają się zabytkami wpisanymi do rejestru w rozumieniu u.zab.

Granice przestrzenne chronionego obiektu

Kolejnym problemem, charakterystycznym dla jest większości form ochronnych³², są trudności związane z wyznaczeniem ich granic. Istotą prawnego reżimu ochrony zabytków są przede wszystkim szczególne wymagania w zakresie planowania i zagospodarowania przestrzennego (art. 19 u.zab. i n.), ograniczenia dotyczące korzystania z zabytku (art. 25 i n.), obowiązek udostępniania go w celu przeprowadzenia badań (art. 29 u.zab.), uzależnienie niektórych rodzajów postępowania w stosunku do zabytku od uzyskania pozwolenia organu administracji. Szczegóły wykraczają poza ramy opracowania. Z punktu widzenia tematu kluczowe znaczenie ma odpowiedź na pytanie, jak określone są granice obiektu podlegającego ochronie przewidzianej omawianą ustawą z 23.07.2003 r., co ma ogromne znaczenie, jeśli chodzi o sposób wykonywania przysługujących do niego praw podmiotowych, jak również sankcji w razie uchybienia wymaganiom ustawy. Literalnie rzecz biorąc, ustawa nie wymaga, aby elementem wpisu do rejestru zabytku nieruchomego było wskazanie jego dokładnej lokalizacji. Skoro jednak przedmiotem ochrony w drodze wpisu do rejestru jako „zabytek nieruchomy” mają być nieruchomości (ich części lub zespoły), to bezspornie musi to oznaczać nakaz dokładnego wyznaczenia przestrzennego zasięgu tej ochrony, a zatem dokładnego przebiegu jego granic. Literalnie rzecz biorąc, obowiązek ten przewidziano jednak wyłącznie w odniesieniu do „pomników historii”. Akt uznania obiektu za objęty taką formą ochronną musi określać jego granice (art. 15 ust. 1 u.o.zab.). Co prawda przedstawione wyżej wnioski mogą być uważane za banalne, to jednak praktyka dostarcza licznych przykładów, w których granice te zostały określone w sposób wyjątkowo niestanny i budzący daleko idące wątpliwości. Przede wszystkim przykładem mogą być takie określenia jak „około”, „w obrębie”, „w szczególności” lub w drodze oznaczenia granic chronionego obiektu na mapie sporządzonej w takiej skali, która nie pozwala ustalenie ich dokładnego przebiegu. Problem ten jest znany służbom ochrony zabytków. Naczelny Sąd Administracyjny, orzekając o zasadno-

ści skargi na akt prawa miejscowego w sprawie utworzenia obszaru ograniczonego użytkowania, trafnie przyjął, że „określenie w załączniku mapowym, sporządzonym w skali 1:10 000 wyznaczającym zewnętrzne granice obszaru kreską znacznej grubości, powoduje, iż niemożliwym jest dokładne określenie miejsca położenia szeregu działek. Na brak takiej możliwości wskazuje również określenie poszczególnych odcinków granic w tekście rozporządzenia jedynie w przybliżeniu. Ta wadliwość zaskarżonego rozporządzenia jest zaś na tyle istotna, że już sama uzasadniała jego wzruszenie zaskarżonym wyrokiem a w konsekwencji także oddalenie skargi kasacyjnej”³³. Co prawda wspomniany wyrok nie odnosił się do problematyki ochrony zabytków, jednak tego rodzaju uchybieniami charakteryzują się niemal wszystkie akty o uznaniu obiektów podziemnych za pomniki historii.

Mapa Tarnowskich Gór – podziemi zabytkowej Kopalni Rud Srebrnośnych oraz Sztolni Czarnego Pstrąga stanowi załącznik do rozporządzenia³⁴, jednak zarówno jej skala (1:40 000), jak i uwidocznione na niej dane nie pozwalają na ustalenie dokładnej lokalizacji (przebiegu granic) przedmiotu ochrony. Podobnie przedstawia się opis lokalizacji pomnika historii „Kopalnia Soli Wieliczka”. „Kopalnia jest położona pod miastem Wieliczka na dziewięciu różnych poziomach, od 57 m do 327 m. Wyrobiska eksploatacyjne rozciągają się na długości ok. 5,5 km wzdłuż osi WE i na szerokości ok. 1,5 km wzdłuż osi NS. Zachowane wyrobiska oryginalne obejmują 2040 komór i ok. 300 km chodników, o łącznej objętości pustek poeksploatacyjnych wynoszącej ok. 7,5 mln m³, a w szczególności: poziomy I–II – całość, poziom III – całość, z wyjątkiem obszaru na wschód od poziomu IV poziom V poziom VI poziom VII poziom VIII szybu »Buczek« – eksploatowanego metodą ługowania, – na wschodzie pod filar »Buczka« wyłącznie, – na wschodzie jak wyżej, na zachodzie pod szyb »Kościuszko« wyłącznie, – całość, z wyjątkiem obszaru na zachód od szybu »Kościuszko«, – jak wyżej, – całość jako ważna geologicznie i typowa dla współczesnej eksploatacji”³⁵. Załącznikiem jest natomiast plan w skali 1:5000 przedstawiający śródmieście miasta Wieliczka, na którym symbolami zaznaczono niektóre obiekty wspomnianej kopalni.

Podsumowanie

Przeprowadzona wyżej analiza prowadzi do pesymistycznych wniosków. Przede wszystkim istnieje daleko idąca wątpliwość, czy obiekty podziemne znajdujące się

poza granicami przestrzennymi nieruchomości gruntowych w ogóle mogą być uznane za zabytki. Sytuacja ta stanowi konsekwencję niedowładu stanu prawnego stanowiącego dziedzictwo czasów „słusznie minionych”, w których powstała funkcjonująca do dzisiaj konstrukcja nieruchomości gruntowych stanowiących wyłącznie warstwę powierzchniową ziemi, z całkowitym pominięciem rozwiązań odnoszących się do wnętrza skorupy ziemskiej jako przestrzeni znajdującej się poniżej nieruchomości gruntowych. Próbę rozwiązania tych wątpliwości podjęto wyłącznie na potrzeby działalności regulowanej Prawem geologicznym i górniczym, co pozwala na ustalenie, komu i jakie prawa podmiotowe przysługują do przestrzeni nieobjętych własnością gruntową.

Nie dotyczy to natomiast korzystania z wnętrza skorupy ziemskiej w celach niepodlegających regulacji Prawa geologicznego i górniczego, czego przykładem mogą być jaskinie bądź obiekty podziemne o charakterze militarnym, w tym noszące cechy zabytków. O ile konstrukcję zakładającą, że przestrzeń podziemna znajdująca się poniżej nieruchomości gruntowych stanowi przedmiot własności górniczej, należy ocenić jako trafną, to jednak jej przydatność ograniczona jest wyłącznie do działalności stanowiącej przedmiot Prawa geologicznego i górniczego. Skarb Państwa może rozporządzić prawem własności górniczej w zasadzie wyłącznie poprzez ustanowienie użytkowania górniczego. Rozwiązanie to nie dotyczy natomiast działalności nieobjętej rygorami tej ustawy, w tym wykorzystywania tej przestrzeni w celach związanych z turystyką, rekreacją czy np. ochroną zabytków. Inaczej mówiąc, ten, kto prowadzi taką działalność, nie ma możliwości uzyskania prawa podmiotowego do wykorzystywania przestrzeni znajdującej się poza granicami nieruchomości gruntowej.

Zwraca również uwagę niedokładne określanie lokalizacji obiektów podziemnych. Przedstawione wyżej rozwiązania oddziałują na prawny reżim wymagań kształtujących bezpieczeństwo podziemnych tras i obiektów turystycznych. Tylko do niektórych z nich znajdują odpowiednie zastosowanie wymagania bezpieczeństwa przewidziane Prawem geologicznym i górniczym oraz wydanymi na jego podstawie przepisami wykonawczymi. Brak podstawy, by rozwiązania te stosować do pozostałych obiektów podziemnych i to nawet wówczas, jeżeli wykonywano je techniką górniczą. Z kolei odniesienie do nich powszechnych wymagań bezpieczeństwa (zwłaszcza przewidzianych np. Prawem budowlanym, wymaganiami ochrony przeciwpożarowej itd.) jest odesłaniem „donikąd”, bowiem nie zawierają one rozwiązań uwzględniających specyfikę zagrożeń pojawiających się we wnętrzu skorupy ziemskiej.

Przypisy/Notes

¹ Ustawa z 9.06.2011 r., Dz.U. 2023, poz. 633, dalej: pr.g.g.

² Z wyjątkiem działu III dotyczącego koncesjonowania.

³ Przykładem mogą być inhalatoria zlokalizowane w niektórych podziemnych wyrobiskach górniczych.

⁴ Według którego „nieruchomościami są części powierzchni ziemskiej (grunty)...”.

⁵ Wedle którego „W granicach określonych przez społeczno-gospodarcze przeznaczenie gruntu własność gruntu rozciąga się na przestrzeń nad i pod jego powierzchnią. Przepis ten nie uchybia przepisom regulującym prawa do wód”.

⁶ Ustawa z 20.07.2017 r., Dz.U. 2022, poz. 2625 ze zm.

⁷ Co może oznaczać, że prawne pojęcie wspomnianego „złoża” zależy m.in. od uwarunkowań ekonomicznych i technologicznych. Pozwala to również na obronę stanowiska, że „złożem” może być każde naturalne nagromadzenie każdej kopaliny.

⁸ Czyli podziemny przekop, który docelowo miał łączyć Zabrze i Bytom. Jego budowę rozpoczęto w połowie XIX w., w celu odwadniania kopalni oraz transportu węgla. Zob. Ciurlok J., s. 30 i n.

⁹ W rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 18 pr.g.g. „zakładem górniczym” jest „wyodrębniony technicznie i organizacyjnie zespół środków służących bezpośrednio do wykonywania działalności regulowanej ustawą w zakresie wydobywania kopalni ze złóż, a w podziemnych zakładach górniczych wydobywających węgiel kamienny wraz z pozostającym w związku technologicznym z wydobywaniem kopaliny przygotowaniem wydobytej kopaliny do sprzedaży, podziemnego bezbiornikowego magazynowania substancji, podziemnego składowania odpadów albo podziemnego składowania dwutlenku węgla, w tym wyrobiska górnicze, obiekty budowlane, urządzenia oraz instalacje”. Zob. także Dobrowolski i in., 2018, s. 58 i n.

¹⁰ Dz.U. RP nr 85, poz. 654 ze zm.

¹¹ Gdzie w epoce kamienia i wczesnego brązu wydobywano krzemień.

¹² Gdzie w XVIII i z początkiem XIX w. prowadzono podziemne wydobywanie piasku szklarskiego.

¹³ Powstałe w wyniku rozpoczętej w średniowieczu eksploatacji kredy.

¹⁴ Dz.U. 2022, poz. 916 ze zm. Tytułem można wskazać, że eksploracja jaskiń w parku narodowym dozwolona jest tylko w miejscach wyznaczonych przez dyrektora parku, a w rezerwacie przyrody – przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska.

¹⁵ Poniemiecki schron przeciwlotniczy mający charakter systemu korytarzy-sztolni.

¹⁶ Trasa powstała w wyniku połączenia kilkunastu spośród licznych staromiejskich piwnic, których historia sięga początku XVI w.

¹⁷ Aczkolwiek niekiedy domagają się tego przedsiębiorcy prowadzący działalność w zakresie ich turystycznego udostępniania.

¹⁸ Np. Gmina Walim uważa, że jest właścicielem Sztolni Walimskich – <https://sztolnie.pl/aktualności> (dostęp: 26.04.2023).

¹⁹ Dz.U. 2022, poz. 840 ze zm., dalej: u.zab.

²⁰ Zob. art. 235 k.c. w zw. z art. 31 ustawy z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami, Dz.U. 2023, poz. 344.

²¹ Zob. art. 2 ust. 1 ustawy z 14.06.1994 r. o własności lokali, Dz.U. 2021, poz. 1048.

²² Ustawa z 27.04.2001 r., Dz. U. 2022, poz. 2556 ze zm., dalej: pr.o.ś.

²³ Wyjątkiem jest ustawa z 7.09.2007 r. o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego (Dz.U. 2022, poz. 1309 ze zm.), gdzie „kopalnię” zdefiniowano jako „wyodrębnioną jednostkę organizacyjną przedsiębiorstwa górniczego prowadzącą zakład górniczy” (art. 2 pkt 2), co w dodatku dotyczy wyłącznie przedsiębiorstw górniczych kontrolowanych przez Skarb Państwa. Nie ma jednak podstaw, by definicję tę odnosić do podobnych obiektów prowadzonych przez pozostałych przedsiębiorców.

²⁴ Co bezspornie oznacza obowiązek takiego ujawnienia.

²⁵ Określenie „około” dyskredytuje akt o uznaniu wspomnianego obiektu za pomnik historii, bowiem uniemożliwia ono dokładne wyznaczenie przestrzennych granic wspomnianej formy ochronnej. Zob. wyrok NSA z 4.11.2004 r., OSK 1151/04.

²⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 14.04.2004 r. o uznaniu za pomnik historii, Dz.U. 2004, nr 102 poz. 1062.

²⁷ Tj. na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 6.03.1928 r. o opiece nad zabytkami, Dz.U. 1928, nr 29 poz. 265 ze zm., oraz na podstawie ustawy z 15.02.1962 r. o ochronie dóbr kultury, Dz.U. 1999, nr 98 poz. 1159.

²⁸ Dz.U. 1946, nr 57 poz. 310 ze zm.

²⁹ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 8.09.1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii, Mon. Pol. 1994, nr 50, poz. 419. Obiekty te znajdują się na głębokości 7–9 m poniżej powierzchni terenu. Zob. Jedynek, 2008, s. 10 i n.

³⁰ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 8.09.1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii, Mon. Pol. 1994, nr 50, poz. 424.

³¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 26.09.2000 r., Dz.U. 2000, nr 83, poz. 938.

³² Tj. dotyczących przyrody, gospodarki wodnej, ochrony środowiska i innych.

³³ Wyrok NSA z 4.11.2004 r., OSK 1151/04.

³⁴ Powołanego w przyp. 26.

³⁵ Zob. 3 ust. 1 zarządzenia powołanego w przyp. 30.

Bibliografia/References

Literatura/Literature

- Ciurlok, J. (2018). Warto pamiętać o świadectwach górniczej historii. Morskie opowieści na Górnym Śląsku? *Biuletyn Górniczy*, (7–9).
- Dobosz, P. (2012). Nieruchomość zabytkowa jako przedmiot regulacji prawnej. W: I. Niżnik-Dobosz (Red.), *Przestrzeń i nieruchomości jako przedmiot prawa administracyjnego. Publiczne prawo rzeczowe*. LexisNexis.
- Dobrowolski, G., Lipiński, A., Mikosz, R., & Radecki, G. (2018). *Gospodarowanie geologicznymi zasobami środowiska w świetle zasady zrównoważonego rozwoju. Zagadnienia prawne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Ginter, A., & Michalak, A. (2016). *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*. Wolters Kluwer.
- Golat, R. (2004). *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*. Zakamycze.
- Jedynek, A. (2008). Prehistoryczne kopalnie krzemienia pasiastego i podziemna trasa turystyczna „Krzemionki”. *Kopaliny*, (3).
- Lipiński, A. (2016). Komentarz do art. 1–2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. 2015, poz. 196 ze zm.). *Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska*, (1).
- Lipiński, A. (2019). *Prawne podstawy geologii i górnictwa*. Wolters Kluwer.
- Łopatecki, K. (2007). „Obiekt o cechach zabytku” a „zabytek” – problemy terminologiczne w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. *Zeszyty Dziedzictwa Kulturowego*, 1.
- PTTK Oddział Ziemi Tarnogórskiej, Tarnogórski Klub Tatarnictwa Jaskiniowego. (2013). *Podziemia Tarnogórskie – żywy organizm na wybranym fragmencie Kopalni Fryderyk (Blachówka Zachodni–Urban–Glückhilfe)*. <http://tkjtj.pl/wp-content/uploads/2020/11/Podziemia-Tarnogorskie-%E2%80%93-zywy-organizm-skompresowany.pdf>
- Rakoczy, B. (2015). Komentarz do art. 2. W: B. Rakoczy (Red.), *Prawo geologiczne i górnicze. Komentarz*. Lex.
- Roszkiewicz, J. (2011). *Przewodnik po Polsce. Podziemne trasy turystyczne*. Daunpol.
- Rzeczycki, T. (2016). Historyczne rozmaitości nie tylko węglem pisane. Szychta w Jaskini Niedźwiedziej. *Biuletyn Górniczy*, (9–10).
- Rzeczycki, T. (2020). Warto pamiętać o świadectwach górniczej historii. Kopalnia Amalia w Srebrnej Górze. *Biuletyn Górniczy*, (10–12).

Sabaciński, M. (2007). Relikty prądziejowego górnictwa w rejonie Gór Świętokrzyskich w kontekście eksploatacji złóż krzemienia pasiastego.

Problematyka prawno-konserwatorska. *Zeszyty Dziedzictwa Kulturowego*, 1.

Schwarz, H. (2013). *Prawo geologiczne i górnictwo. Komentarz*. Tom I. Salome.

Skorupka, S., Auderska, H., & Lempicka Z. (Red.) (1969). *Mały słownik języka polskiego*. PWN.

Sługocki, J. (2017). *Opieka nad zabytkiem nieruchomym. Problemy administracyjnoprawne*. Wolters Kluwer.

Zalasińska, K. (2020). *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*. C.H.Beck.

Zeidler, K. (2007). *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*. Oficyna. A Wolters Kluwer business.

Orzecznictwo/Judgments

Wyrok NSA z 4.11.2004 r., OSK 1151/04.

Prof. dr hab. Aleksander Lipiński

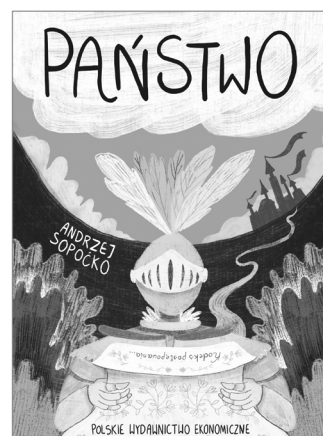
Radca prawny, doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Jana Długosza Częstochowie (Wydział Prawa i Ekonomii). Autor (współautor) ponad 400 opracowań (artykuły, glosy, komentarze, monografie) z zakresu prawnych zagadnień geologii i górnictwa oraz ochrony środowiska.

Prof. dr hab. Aleksander Lipiński

Legal adviser, professor at the Jan Długosz University in Częstochowa (Faculty of Law and Economy). Author (co-author) of over 400 papers (comments, books etc.) referring to the legal problems of mining and environmental protection.

POLSKIE WYDAWNICTWO EKONOMICZNE

www.pwe.com.pl